

L'article literari en la llengua de les Pitiüses

Per JOSEP MARÍ

Sempre ens ha cridat l'atenció, i a vegades amb certa sorpresa, la presència freqüent, en el parlar eivissenc, de l'article anomenat literari, en les seues diferents formes (el, la; els, les), devora l'article salat (es. sa; es, ets —inexistent en la parla de les Pitiüses—, ses), tan característic del dialecte balear. Es tracta d'un fenomen que reforça intensament els arguments de la unitat històrica i literària de la nostra llengua. Hi ha molta gent que objecta l'ús de l'article literari, sobretot en la llengua escrita, afirmant-ne que és totalment estrany en la parla insular. Per poc que hi reflexionem, de seguida apareixen mots ben corrents en el llenguatge quotidià que bé admeten els dos articles o només admeten el literari. Ens molesta que algú de fora, en escriure sobre Eivissa o Formentera, parli de *sa Marina* o de *sa Mola*, ignorant del tot —o desconfiant-ne— que aquests dos topònims, tan coneguts entre nosaltres, exigeixen, respectivament, els articles *el* i *la*.

Francesc de B. Moll, en les seues gramàtiques catalanes referides a les illes, deixa bona constància de la coexistència dels articles literari i balear, tot i que aquest domina sobre el primer. Aquest fet queda igualment exposat en les pàgines del llibre «CURS D'INICIACIÓ A LA LLENGUA — Normes gramaticals — Lectures eivissenques i formentereres», publicat l'any passat per l'Institut d'Estudis Eivissencs.

El present treball, encara que creim que és exhaustiu, altrament no pretén esgotar àmplies sèries que, sens dubte, amb temps i dedicació, podríem completar. La lectura de les rondalles eivissenques recollides per Isidor Macabich i per Joan Castelló Guasch, així com les poesies dialectals del primer, ens serviren de punt de partida per a aquesta recopilació de mots que admeten o exigeixen l'ús de l'article literari, que és el més general en el català del continent. Després donàrem mà d'un quadern d'exercicis, en el qual Marià Villangómez dictava tres llargues pàgines en eivissenc, on no apareixia *ni un sol article balear*. La relació inicial fou completada amb noves recopilacions, principalment de topònims, ajudats per diverses persones, a les quals volem agrair la col·laboració.

Dividim el treball en quatre sèries o grups —noms, noms de caràcter religiós, topònims d'Eivissa i Formentera i locucions adverbials; altres locucions i modismes—, que en alguns casos es subdivideixen en apartats prou diferenciats, de manera especial en el grup dels noms. La paraula precedida de l'article literari és la que ens dóna l'orde alfabètic, la qual cosa s'ha de tenir present sobretot en el grup *quart*, en què la relació és un poc complexa.

Consideram que aquesta recopilació sistemàtica de mots acompanyats de l'article literari pot ser d'utilitat a eivissencs i formenterers en el sentit de permetre'ls aplicar els dos articles amb tota correcció. Així mateix pot interessar persones de fora que sentin curiositat per les característiques de la parla de les Pitiüses.

GRUP PRIMER (NOMS)

I

- l'amo* (*l'ama*). Plural *es amos* (*ses ames*).
la banca. O *sa banca*. En alguns jocs de cartes.
el barruguet. Ex.: Si no ets bon ahot, et sortirà *el barruguet*. Plural *es barrugquets*.
la ben'ribada. També es diu *sa ben'ribada*. Plural *ses ben'ribades*.
la camància. Ex.: Ell avui ve *la camància* i tota *la cort* celestial (Macabich, «Historia de Ibiza».)
el camp. Ex.: Li agrada passejar *pel camp*. *El camp* està tot florit. També es diu *es camp*. Plural *es camps*.
la casa. Ex.: Això és de *la casa*. Demana-ho a sa gent de *la casa*. La casa, aquí, té quelcom d'institució. Altrament direm: Es fa *sa casa* en es Viver. Plural *ses cases*.
el cel. Ex.: *El cel* està estrellat. Però: Hem de pintar *es cel ras*. Plural *es cels*.
el cor. Ex.: M'han dit que pateix *del cor*. Té *el cor* fluix i no pot fer esforços. Plural *es cors*.
la cort (vegeu *la camància*). Un altre exemple: Després d'un llarg viatge tornaven a *la Cort*. Plural *ses corts*.
el Dr. Ex.: Us present *el Dr.* Riera.
l'enhorabona. Però també *s'enhorabona*. Plural *ses enhorabones*.
l'home (*la dona*). Ex.: *L'home* se'n feia creus. Quan avisaren es metge, *l'home* ja era mort. *L'home* s'hi va encaparrojar. Haguéssiu vist *l'home* com fugia! L'ús de l'article literari, en frases d'aquest estil, subratlla de tal manera la determinació del substantiu *home* (o *dona*), que fins l'imaginam entre nosaltres. Plural *els hòmens* (*les dones*).
la infanta. Ex.: Quan va venir *la infanta*, tu no havies nascut. Plural *ses infantès*.
la mar. En plural es sol emprar la forma masculina: *es mars*.
la meitat. Però també *sa meitat*. Plural *ses meitats*.
la moreria. Varen passar molts anys a *la moreria*.
el pare. Ex.: *El pare* Palau vivia en es Vedrà.
la pagesia. Ex.: Me'n vaig a *la pagesia*. Avui baixarà tota *la pagesia*.
la pinya del cor (o *sa pinya del cor*) usat amb to irònic i de gresca. Ex.: Com estàs de *la pinya del cor*? *La pinya del cor* em fa mal.
el pobre (*la pobra*). Com adjectiu substantivat. Ex.: *El pobre* està molt malalt. L'he vist: *el pobre* m'ho ha contat tot. El mot *pobre* (o *pobra*), en frases com aquestes, pren un intens significat de commiseració. Si hi utilitzàssim l'article balear, *pobre* es mantindria en el seu sentit material, ben distint, per tant, del que adopta en els exemples exposats. Plural *els pobres* (*les pobres*).
el príncep (*la princesa*). Especialment en contes. Plural *es prínceps* (*ses princeses*).
ei senyor (*la senyora*). Ex.: Dóna això al *senyor Planells*,

Els senyors ara diuen que no vénen. Observem com, en la segona frase, *senyors* expressa ironia, menyspreu, rabieta. Si hi posàssim l'article salat, *senyors* serien els amos de la casa.

el rei (la reina). Plural *es reis (ses reines)*. Però *els Reis*, personatges bíblics.

la tardana. És a dir, la *tardor* (castellà *otoño*), en una accepció eivissenca, no gaire estesa, però que és ben aprofitable. Ex.: Ja has passat de *la tardana*, / mes l'ànima sempre viu (Macabich, «A la Verge Immaculada»).

la vesindat. Forma arcaica equivalent a *veinat*. Ex.: El buscarem per tota la *vesindat* i no el trobarem. No us feu de la *vesindat*. Però també es pot dir *sa vesindat*. Plural *ses vesindats*.

la vista. Referit al sentit de la *vista*. Ex.: Diuen que ha perdut la *vista*. També s'hi usa l'article balear: *sa vista*.

II (DANSES EIVISSENOUES)

la curta, la llarga.

III (EQUIPS ESPORTIUS)

l'Atlètic, el Barcelona, l'Eivissa, el Portmany, el Ràpid, el Santa Creu, el Tiger, etc.

IV (HORES)

la una, les dos (el femení *dues* és absolutament estrany en la parla de les Pitiüses), *les tres, les quatre, les cinc, les sis, les set...* Totes.

V (HOTELS I BARS)

el Bellavista, el Cartago, el Copacabana, l'Ebeso, el Marigna, el Noray, el Tagomago, etc. L'article balear també és aplicable en denominacions com les apuntades.

l'Alhambra, el Dorado, l'Espanyol (desaparegut), *el Roialty*. Aquestos exemples i alguns més no admeten l'article balear. No obstant això, en general, els noms de bars requereixen aquest article (es Mig Terç, es Benirràs, es Rubió), o bé les combinacions Can, Ca's (Can Trui, Ca's Bagaix).

VI (INSTITUCIONS)

l'Ajuntament. Ex.: Venc de *l'Ajuntament*. Si'ens referim a un altre ajuntament que no sigui el propi, podem dir també *s'Ajuntament*. Ex.: Treballa a *s'Ajuntament* de Ciutadella (o «a *l'Ajuntament de Ciutadella*»). Plural *es ajuntaments*.

la Catedral. Ex.: Demà visitarem *la Catedral*. Especialment si es tracta de la *Catedral d'Eivissa*. També podem dir *sa Catedral de Lleida* (o *la Catedral de Lleida*). Plural *ses catedrals*.

la Comandància (o simplement *Comandància*).

la Consolació. Col·legi de les agustines.

el Convent. És a dir, el que fou convent de dominics d'Eivissa, conegut també amb la forma *Sant Domingo*.

les Corts. Ex.: Hem passat per davant s'edifici de *les Corts*. També es diu *ses Corts*.

la Cúria. Ex.: Sa casa de *la Cúria* és d'estil gòtic. L'article literari sembla igualment aplicable a cúries de fora.

la Duana. Ex.: *La Duana* (o *sa Duana*) anuncia una subhasta. Plural *ses duanes*.

l'Església (o *s'Església*).

l'Estat. Ex.: Aquesta obra és per compte de *l'Estat*. Altrament direm: *S'estat* (o *l'estat*) francès s'hi oposa. Plural *es estats*.

l'Hospital. Tant si es tracta de l'antic *Hospital de Dalt Vila* com de la *Casa Provincial de Beneficència d'Eivissa*. Plural *es hospitals*.

l'Hospitalet. Ex.: Hem resat davant l'Ecce Homo de *l'Hospitalet*.

la moderna. On temps endarrera tancàvem borratxos i gent poc perillosa.

la Seu. Sol aplicar-se a la *Catedral de la Ciutat de Mallorca*. També es diu «Això dura més que s'obra de *la seu*», significant que es tracta d'una empresa lenta i costosa.

VII (JOCs)

el bull, la corda, les dames, el dòmino, l'escambri, el gall corregut, la gallina orba, la manilla, el marro, el peixet, el set i mig, el tuti, la xinga (però, «dibuixar *sa xinga*»), etc.

VIII (PUNTS CARDINALS)

el nord, el sud, l'est, l'oest; l'orient, l'occident. Ex.: Aquest camí duu cap al nord. Paísos de l'orient.

IX (VAIXELLS)

l'Avenir, el Cala d'Or, el Ciutat d'Eivissa, l'Islla de Formentera, el Joan March, el Mallorca, la Tànit, etc.

X

l'amor. Ex.: Diuen que *l'amor* és traïdor. No facis això, per *l'amor* de Déu.

l'enteniment. Ex.: Just pareix que has perdut *l'enteniment*. Li surten es queixals de *l'enteniment*.

l'espai. Ex.: Estudien geometria de *l'espai*. Sa conquesta de *l'espai* ja comença a ser un fet.

l'estranger. Ex.: Se'n van de viatge a *l'estranger*.

l'eternitat. Ex.: No voldràs que em quedi tota *l'eternitat!*

la fi. Ex.: Allò pareixia *la fi* del món.

la guerra. Ex.: Aquells hòmens venien de *la guerra*.

l'infinít. Ex.: Projectau una línia a *l'infinít*.

l'interior. Ex.: En Llorenç viu a un poble de *l'interior* (o de *s'interior*).

el món. Ex.: No heu vist res igual en *el món*.

la mort. Ex.: S'hora de *la mort* arribarà a tothom.

la pàtria. Ex.: Han mort per *la pàtria*. Confiau en *la pàtria*. *La pàtria* no els movia.

la por. Ex.: Estava tot espantat, com si hagués vist *la por*. Altrament direm: *Sa por* no us deixava avançar.

la terra. Ex.: *A la terra*, només es ve a patir. La Terra (amb majúscula) significa també la nostra terra. Ex.: Cantam cançons de la Terra.

la veritat. Ex.: Contau-me *la veritat* (o *sa veritat*).

la vida. Ex.: No s'ho hauria imaginat mai en *la vida*.

GRUP SEGON (NOMS DE CARÀCTER RELIGIÓS)

l'absolució. Però també es diu *s'absolució*.

l'altar. Ex.: Posen flors davant *l'altar*. Sa missa és a *l'Altar Major*. També es pot usar l'article balear.

l'ànima. Ex.: Tenia *l'ànima* negra. Tenc *l'ànima* en es peus. Plural *ses ànimes*.

l'Apocalipsi, llibre de.

l'Ascensió.

l'aurora, rosari de.

l'avemaria. Ex.: Toquen *l'avemaria*.

la «benedicció». Però, també, *sa «benedicció»*.

la Bíblia. Ex.: Llegirem *la Bíblia* (o *sa Bíblia*). Hi havia *la bíblia*. És a dir, desgavell; de tot i estrany. Plural *ses bíblies*.

el Bon Jesús.

el Calvari. Ex.: Tots tres varen ser crucificats *a* *el Calvari*.
la Candelera. Tot i que s'ha estès molt la forma *la Candelària*, calc evident del castellà.
el cel. En el sentit de paradís.
la comunió. Ex.: Durant *la comunió* cantaven salms.
el Cor (de Jesús, de Maria).
el cor. Lloc d'una església, on es canta.
el Corpus.
la cuca. Ex.: Cavalcant Sant Jordi avança, / tot cobert de plata i or; / ferint «*la cuca*» amb sa llança, / li ha traspasat el cor (Macabich, «De romiatge».)
el diable. Ex.: *El diable* volgué temptar Jesús. Tens *el diable!* Plural *es diables*.
el dianye. Ex.: És del *dianye* tal envit? (Macabich, «Miratges».)
el dimoni. Ex.: No caiguen en mans del *dimoni*. *El dimoni* que ho entengui! Plural *es dimonis*.
l'Esperit Sant.
l'Eucaristia (o *s'Eucaristia*).
la fi. Ex.: Avui han tocat *la fi*.
el Fill. Amb la particularitat que aquesta *ll* es pronuncia com a tal i no com en la forma comuna corresponent, *iii*.
la Glòria. Ex.: Hem de tenir fe en *la Glòria*. Aquí s'està a *la glòria*.
l'infern. Ex.: Molta gent no creu en *l'infern*. Vés-te'n a *l'infern*. Plural *es inferns*.
la Magdalena.
la Mare de Déu (dels *Dolors*, de *les Neus*, del *Roser*, etc.).
l'obra, casa de. Dependència que serveix de magatzem a les esglésies del camp.
el Papa. Plural *es papes*.
el paradís. Ex.: Es Bon Lladre va merèixer *el paradís*.
el Parz Etern.
el purgatori.
el Redemptor.
els Reis (celebració religiosa).
el rosari.
la Sagrada Família.
la sagristia. Plural *ses sagristies*.
el Salvador.
el Sant Crist o *Sant «Cristo»* (de *l'Agonia*, de *la Sang*).
la Santíssima Trinitat.
el Senyor.
la Vera Creu.
la Verge (del *Bon Aire*, del *Socors*, etc.).
la Verònica.
la vida eterna.

GRUP TERCER (TOPÒNIMS D'EIVISSA I FORMENTERA¹).

l'Alga, Torrent de. Cap de Barbaria. Formentera.
l'Anguila, Punta de. Cap de Barbaria. Formentera..
les Animes, Ca. Finca de Sant Jordi. Eivissa.
la Barra. Barra existent al Port d'Eivissa.
la Bassa (o *Cala Bassa*).
la Bomba. Barriada de la Ciutat d'Eivissa.
la Bomba, Porta de. Castell d'Eivissa.
la Bóta. Escull pròxim al Vedrà. Eivissa.
la Cagàrria. Casa de Sant Josep. Eivissa.
el Calvari. A migjorn de la Ciutat d'Eivissa.
la Catedral d'es Vedrà. Cova del Vedrà. Eivissa.
l'Esponja. Illot situat al Sud de la Ciutat d'Eivissa.
l'Estància (de *dins i de fora*). Sa Coniera. Eivissa.
la Fernanda. La Mola. Formentera.
la Ferradura. Voltants de s'Estanyol. Eivissa.
la Flota. Barriada de Sant Josep. Eivissa.
la Fona. Cala Pada. Santa Eulària. Eivissa.
la Foradadu. Costa Nord-oest. Eivissa.
la Gavina, Punta de. Costa de Ponent. Formentera.

la Granada. Contrada de Sant Rafel. Eivissa.
l'Horta, Vénda de. Jesús. Eivissa.
la Marina. Barriada de la Ciutat d'Eivissa.
la Mar Loca, Punta de. Ciutat d'Eivissa.
la Miranda. Indret de sa Penya. Ciutat d'Eivissa.
la Mola. Formentera.
l'Oliva. Voltants de Cala d'Hort. Sant Josep. Eivissa.
l'Oro, Can Nadal de. Sant Josep. Eivissa.
la Pi. Finca de Sant Josep. Eivissa.
el Pilar, Parròquia de. Formentera.
la Plaça. Ciutat d'Eivissa.
la Plaça de Vila (o *sa Plaça de Vila*). Ciutat d'Eivissa.
la Punta (o *Punta de la Ratjada*). Ciutat d'Eivissa.
la Punta, Moli de. Es Viver. Eivissa.
el Ram, Punta de. La Mola. Formentera.
la Rama, Punta de. L'extrem més meridional d'Eivissa.
la Ratjada, Punta de (o *la Punta*). Ciutat d'Eivissa.
el Rei, Jardí de. Finca de Jesús. Eivissa.
el Rei, Pla de. Formentera.
la Revista (o *sa Revista*). Agrupació de cases a ses Salines. Eivissa.
la Savina. Formentera.
la Xanga. Costa de llevant de ses Salines. Eivissa.
la Xapa. Costa de llevant d'Eivissa, enfront de l'illa de Tagomago.
la Xemena (però s'usa més amb l'article personal: *Na Xemena*). Contrada de Sant Miquel de Balansat. Eivissa.
la Xindria, Punta de. La Mola. Formentera.

GRUP QUART (LOCUCIONS ADVERBIALS; ALTRES LOCUCIONS I MODISMES)

I

a l'acte. Ex.: Ha mort *a l'acte*.
a l'aire. Ex.: Aixeca sa mà *a l'aire*.
a l'aguard. Ex.: Mos calarem *a l'aguard* / que es pastoret prest vendrà (romanç popular de *ses germanes captives*).
un dia l'any, l'any passat, l'any que (o *qui*) *ve*.
a la babalà (o *babaHà*).
a les bones.
per les bones.
a la canesca. Ex.: Si feim ses coses *a la canesca*, no anirem enlloc.
al car diner. Ex.: Això de casar-te et surt *al car diner* (M. Villangómez Llobet, d'un quadern d'exercicis).
a la cara. Ex.: L'hi han dit *a la cara*.
a les carrequetes.
a la carrera.
a la coix-coix.
a la comsevulla. Ex.: No ho colloqueu *a la comsevulla*.
a la deriva.
a la dreta.
a l'emprompte. Ex.: L'home, tot sorprès, *a l'emprompte* es trobà que no sabia lo que havia de respondre (Joan Castelló Guasch, «Sa barseta sense tapadora».)
de l'endret.
a l'entretant. Ex.: Na Maria, *a l'entretant*, havia descomparegut (Joan Castelló Guasch, «Es Pinxo».)
a l'esquerra.
a l'estaqueta. Ex.: No us penseu que em quedi *a l'estaqueta*.
a la fi. Ex.: Us hem buscat mig matí i *a la fi* us hem trobat. Notem així mateix la locució *a's cap i a la fi* (o *al cap i a la fi*).
al fil de. Ex.: Se l'emportaren *al fil de* mitjanit.
a la força.
a les fosques.
a l'hora. Ex.: No es podia valer ni tan sols per portar *a l'hora* ses feines de sa casa (Joan Castelló Guasch, «Sa barseta sense tapadora»). Noti's la diferència de significat entre *a l'hora* (enllestit puntualment) i *alhora* (a un mateix temps), paraula que en eivissenc no s'usa.
a les hurtes.

a l'instant.
a la junta.
a la lletra. Ex.: Li recordà s'encàrrec de s'altra volta, que na Joana complí a la lletra (Macabich, «La fada Morgana»).

a la mala hora. Ex.: No arribis a la mala hora.
a les males.
a la nit. Però a la pagesia es diu en sa nit.
al «païro».
a la primeria.
al punt. Ex.: Al punt, un missatger venia a avisar-los.
al rem.
del revés.
a la ronsa. Ex.: Vénen a la ronsa, sense pressa.
tot el sant dia.
el sendemà (o també l'endemà).
al sol post.
a la sort.
a la tarda. Però a la pagesia es diu a sa tarda.
amb el temps. Ex.: Amb el temps oblidareu aquesta desgràcia.
del tot.
a les totes.
al trot.
a l'una. Ex.: M'han passat tres rebuts a l'una.
a la vegada.
a la vela.
a la ventura. Ex.: Se'n van a la ventura.
a la vergonya. Ex.: M'heu fet quedar a la vergonya.
al vol. Ex.: L'han agafat al vol.
a la volta.

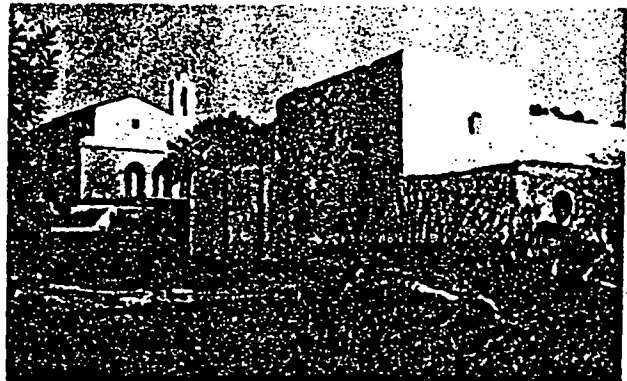
II

fer l'abrer. Ex.: Fer l'abrer a un animal. Matar-lo.
fer de l'amic. És a dir, mostrar una falsa amistat.
com l'anell al dit.
cridar l'atenció.
anar al baix. Ex.: Diuen que aquell negoci va al baix.
cantar la barreta.
jugar al bàsquet, al futbol, al rugby, al tennis. Però es bàsquet, es futbol, es rugby, es tennis.
esperar la bona..
anar-se'n o enviar algú a la bufa.
cantar la canya. Dit d'un vaixell en un temporal.
al carall. Amb la ll pronunciada i.
si al cas (o si de cas).
saber del cert (alguna cosa).
fer la col.
fer la cort.
fer del cos.
a la cubana, a l'espanyola, a la francesa, a la italiana, etc.
Diferents estils en la gastronomia o en la conducta dels individus.
picar el dos. Ex.: De seguida que el veren, varen picar el dos.
tirar a l'eixut. O a «qui l'agafa és seu».
anar a l'encontre.
«Per la fat i fa que ma mare m'ha dat...»
a la merda.
sortir amb la meua, la teua, etc.
cagar-se en l'olla.
Valer la pena.
a la porra.
a la punyeta.
fer-se la punyeta.
fer la sesta (o sa sesta).
fer la traveta (o sa traveta).

JOSEP MARÍ

¹ Per tal de no allargar massa aquesta relació, no hi hem inclòs topònims de fora, molt abundosos, com són: l'Argentina, el Canadà, l'Equador, el Guadiana, la Manxa, la Patagònia, el Perú, el Sàhara, el Sena, el Tirol, la Xina, etc.

EL CAMP DE LES NOSTRES ILLES, AVUI

Na Rosa Vallès, en el seu estimable treball sobre el turisme a les nostres illes, entre altres problemes que ens ha dut el turisme, anota el *abandono del campo*. Aquest és un fenomen gairebé general, i no sempre és degut al turisme. Hi ha altres factors.

S'ha fet molta literatura barata sobre el pagès que se'n va a la ciutat; diuen que es deixa encisar, enlluernar per les llums i les seduccions de la ciutat. I això no és del tot exacte. El pagès hi busca el *minimum* de comoditats i serveis que per dret i raó corresponen a tothom.

No s'ha procurat, ni es procura com cal, portar al camp els serveis, els avantatges de la ciutat. ¿No hi ha molt per fer en quant a millores tan elementals com són, per exemple, el telèfon, la llum elèctrica i bones comunicacions entre tots els pobles de la pagesia?

A Eivissa, molta gent del camp ha comprat un trosset de terreny prop de la ciutat o de poblacions on hi ha treball en el ram del turisme, en la construcció, etc., i hi han pujat una caseta. I així trobam pobles la població dels quals ha minvat la meitat en uns deu anys.

Hi ha una part de gent del camp que, en temps de més feina a la pagesia, treballen a ca seua, i van a treballar a les zones turístiques la resta del temps. Però també a tots els pobles hi ha un selecte grup de pagesos que ben orientats pel Servei d'Extensió Agrària, treballen les hisendes amb resultats ben positius, segons les tècniques més modernes. D'aquests grupets en parlà ben encertadament el bon amic Joan Calvera, en el primer número de la nostra revista.

A. C.

(121) 41